

Wijk 5: Amsterdam Oud-Noord.

Andere MIP-wijken:

Centrum	wijk 1
Zuid en oost voor 1914	wijk 2
Oud zuid	wijk 3
Oud west	wijk 4
Oud noord	wijk 5
20-40 gordel west	wijk 6
Plan Berlage	wijk 7
20-40 gordel noord	wijk 8
Watergraafsmeer	wijk 9
Westelijke tuinsteden	wijk 10
Buitenveldert	wijk 11
Noord na 1914	wijk 12
Bijlmermeer	wijk 13
Landelijk west	wijk 14
Landelijk noord	wijk 15
Havens west	wijk 16

1. Inleiding Amsterdam-Noord, algemeen.

Amsterdam-Noord ligt door het IJ ruimtelijk gescheiden van Amsterdam. Het water is voorwaarde en aanleiding geweest voor de vestiging van industrie en scheepsbouw. Het zijn de belangrijkste economische activiteiten in het gebied. Deze economische oriëntatie beroepsbevolking van Noord. De industriële activiteiten hebben uiteraard ruimtelijke gevolgen gehad voor het gehele gebied. In deze eeuw zijn enkele woonwijken aangelegd, voornamelijk in de vorm van tuindorpen.

Tot het grondgebied van Oud-Noord behoren de terreinen gelegen aan het IJ vóór de voormalige zeedijk, aan de oostzijde begrensd door het zijkanaal naar Nieuwendam en aan de westzijde door zijkanaal I. De terreinen grenzend aan het IJ zijn ingericht voor verschillende industrieën, de tuindorpen zijn meer inlands gelegen. De industriegebieden en de tuindorpen zijn gebouwd op de Volewijkenlanden en twee landwinningen ter weerszijden ervan. Ten westen ligt een voormalige baggerbergplaats, de Nieuwendammerham. De oostzijde bestaat uit ingedijkt land, genaamd de Buiksloterham. De Volewijkenlanden, een prestedelijke landtong in het IJ, wordt in de lengte (noord-zuid) doorsneden door het Noordhollands kanaal. Dit kanaal vormt de scheiding tussen de Nieuwendammerham en de Buiksloterham.

In de Buiksloterham ligt de Van der Pekbuurt en aansluitend hierop het noodwoningendorp Disteldorp. Noordelijk van het Johan van Hasseltkanaal ligt de Latherusbuurt en Floradorp. In de Nieuwendammerham wordt het gehele gebied aangeduid als Vogelbuurt. Geïsoleerd gelegen langs het Johan van Hasseltkanaal ligt een tweede noodwoningendorp genaamd Vogeldorp.

Achter de Waterlandse zeedijk zijn in 1921, na de annexatie van de gronden door de gemeente Amsterdam, de gemeenten Buiksloot, Nieuwendam en Ransdorp ingelijfd. Hier zijn de tuindorpen Nieuwendam (1927) en Buiksloot (1931) gebouwd. Geheel los van de stedelijke bebouwing is in de jaren '20 het westwaarts gelegen tuindorp Oostzaan gerealiseerd.

Het inventarisatiegebied van het MIP loopt tot aan de gemeentegrens van Amsterdam. Het zogenaamde landelijk-Noord omvat het gehele gebied ten noorden van stedelijk noord. Hierin liggen enkele dorpen, te weten Durgerdam, Ransdorp, Holysloot en Zunderdorp.

2. Ontstaansgeschiedenis van Amsterdam Oud-Noord.

De eerste ontwikkelingen in Amsterdam-Noord vonden plaats aan het IJ, recht tegenover het Centraalstation. Op deze plaats, ongeveer tegenover de oude Amstelmonding ligt een landtong, de Volewijken- of Vogelwijkenlanden. De zeedijk werd gevormd door de huidige Buiksloterdijk en de Nieuwendammerdijk en hierop aansluitend de Schellingwouderdijk.

Aan de westzijde van de Volewijkenlanden bevond zich een inham, genaamd de Buiksloterham; aan de oostzijde lag de Nieuwendammerham. Beide inhammen zijn in de negentiende eeuw drooggelegd. De Buiksloterham is in 1848-50 in het kader van de werkverschaffing drooggemalen; de Nieuwendammerham werd vanaf 1853 gebruikt als baggerbergplaats. In 1880 is het gehele terrein tot 1m + A.P. opgehoogd.

In een beleidsplan van Publieke Werken uit 1900 was een kanaal geprojecteerd haaks op het Noordhollands kanaal, dwars door de Nieuwendammer- en de Buiksloterham. Een doorgraving van beide droogleggingen was ingegeven om de scheepvaartverbinding tussen het oostelijke en het westelijk IJ in stand te houden, wanneer de oude stad met noord zou worden verbonden. Men dacht aan een vaste oeververbinding. Hiervoor zou het IJ worden aangeplempt en een vaste spoorwegverbinding met de stad tot de mogelijkheden behoren.

De landwinningsprojecten waren aanvankelijk niet bedoeld voor gemeentelijke doeleinden en zo kwam de Buiksloterham in 1851 in handen van een particulier.

In circa 1870 achtte de gemeente het echter noodzakelijk plannen te ontwikkelen voor uitbreiding van het grondgebied van de gemeente Amsterdam in de richting van de Waterlandse Zeedijk. Gebiedsuitbreiding zou noodzakelijk zijn om de handel, scheepvaart en nijverheid te bevorderen.

De gronden in de Nieuwendammerham waren gemeenteëigendom, maar de gronden gelegen in de Buiksloterham moesten in de periode 1885-1907 worden onteigend.

In 1907 werd besloten enige terreinen in de Nieuwendammerham in te richten voor de vestiging van industrieën. Woningbouw volgde direct daarop in 1909, maar kwam overigens pas na een aarzelend begin voor de eerste wereldoorlog, direct daarna op gang. In de uitbreidingsplannen van Noord (uit resp. 1910 en 1914) was het uitgangspunt de gronden gelegen bij het IJ te bestemmen voor industrie, terwijl de woonwijken op meer naar binnen gelegen terreinen zouden worden gebouwd.

De gemeente had de bouwgronden in de Buiksloterham en de Nieuwendammerham goedkoop verkregen. Hierdoor konden de bouwgronden voor een laag bedrag in erfpacht worden uitgegeven aan woningbouwverenigingen, een novum in die tijd. Verder stelde de gemeente in de bouwvergunning de eis van de beperkte bouwhoogte van maximaal twee verdiepingen. Met deze middelen kon het ideaal van de tuindorpen worden verwezenlijkt. Alleen in de Van der Pekstraat komt de derde verdieping voor, echter bedoeld als

accent in de bebouwing. In Amsterdam-Noord werd het eerste plan ingediend in het kader van de woningwet.

De woningbouw werd in eerste instantie ter hand genomen door de woningbouwverenigingen. De woningbouwvereniging Dr. Schaepman realiseerde de eerste woningen in 1909 aan het Spreeuwenpark. Tot 1914 vond er woningbouw plaats in het zuidelijk gedeelte van de Vogelbuurt. Het betrof initiatieven van enkele woningbouwverenigingen. Aan de Meeuwenlaan stonden enkele villa's, die toebehoorden aan personen uit de plaatselijke industrie.

De ontwikkeling van Amsterdam Noord verliep tot 1914 weinig geordend. De directeur van B&W stelde om deze reden, in opdracht van het gemeentebestuur, een globaal bestemmingsplan op. Hierop zijn later de uitbreidingsplannen en gedetailleerde stratenplannen gebaseerd.

Via de politieke kanalen van de SDAP en met inschakeling van F. Wibaut, de eerste wethouder voor volkshuisvesting, ontwikkelde Tellegen in 1914 een 3500-woningenplan. De gemeente ging nu zelf als bouwer optreden en hiervoor werd een aparte dienst opgericht, de gemeentelijke Woningdienst. (G.W.D.) A. Keppler, de grote inspirator van de tuindorpidealen in Amsterdam, kwam aan het hoofd van deze dienst te staan. WO I heeft aanvankelijk de gemeentelijke woningbouw vertraagd. Wel verrees in 1917 een noodwoningendorp aan de IJ-oeveren, 'Obelt' genaamd. In 1916 volgde in samenwerking tussen de gemeente en de overheid, een steunplan in de vorm van voorschotten en een regeling ten aanzien van de distributie van bouwmaterialen. Na WO I startten de verschillende woningbouwverenigingen en de gemeentelijk woningdienst met verschillende grootschalige tuindorp-projecten in de Nieuwendammerham en de Buiksloterham: gerealiseerd worden de Van der Pekbuurt en de noodwoningen in Distelddorp en Vogeldorp. Buiten de Buiksloterham en de Nieuwendammerham verrees in de periode 1919-24 het tuindorp Oostzaan. Een tuindorp volgens Keppler's ideaal, op enkele kilometers afstand van de stad gelegen met alle centrale voorzieningen, zoals een gemeenschaps-huis en een bibliotheek, maar ook bijvoorbeeld de dokterswoningen.

Naast de bouw van het westelijk gelegen tuindorp Nieuwendam (1927) vond er in de Latherusbuurt tussen 1925-28 verdichtingsbouwplaats, gerealiseerd door drie woningbouwverenigingen. De gemeente volgde in 1926 met een 1500-woningenplan. Voor Noord betekende dit de bouw van Floradorp en Asterddorp, welke laatste was bedoeld voor a-socialen. Verder twee complexen bejaardenwoningen aan het Heimansplein en het Duindoornplein. Nog steeds was er ruimte in de Buiksloterham. In 1929 volgde er een tweede gemeentelijk uitbreidingsplan, ditmaal het 1550-woningenplan. In Noord realiseerde de gemeente het tuindorp Buikslot, een complex woningen in de Buiksloterham, gelegen tussen de Berberisstraat en de Azaleastraat en een aantal woningen aan de oostzijde van Nieuwendam.

Westelijk van de Latherusbuurt aan de Heggerankweg en de Kamperfoelieweg hebben enkele woningbouwverenigingen complexen gebouwd, die in 1934 zijn voltooid.

In het begin van de dertiger jaren, realiseerde de gemeente het tweede onderdeel van het tuindorp Oostzaan, gelegen rondom de Vegastraat. Als sluitstuk van de tuindorpachtige uitbreidingen kan worden beschouwd een kleine uitbreiding van het tuindorp Nieuwendam, gerealiseerd in 1937.

In de Buiksloterham was er nog slechts één gebied onbebouwd, gelegen rond de Heggerankweg. Hier vond woningbouw plaats, tot stand gekomen volgens de plannen van het A.U.P.

2.1 Het tuindorpenbeleid in Amsterdam-Noord.

In dit hoofdstuk zal in het kort worden ingegaan op de sociaal-economische en politieke achtergronden, die hebben geleid tot de realisering van de tuindorpen in Amsterdam-Noord. Een unieke combinatie van factoren heeft gedurende een kwart eeuw deze idealen van volkswoningbouw gestalte gegeven.

Rond de eeuwwisseling is de basis gelegd voor een nieuwe ontwikkeling in de volkswoningbouw. De woningwet uit 1902 heeft ervoor gezorgd dat de gemeente en de woningbouwverenigingen tot de belangrijkste pilaren voor de volkswoningbouw in de twintigste eeuw zijn geworden. De opkomst van het georganiseerde socialisme en andere vormen van arbeidersverenigingen heeft in de Amsterdamse politiek grote gevolgen gehad. Met betrekking tot de volkshuisvesting betekende dit een actief beleid van de SDAP, die twee wethouders leverde; F. Wibaut voor volkshuisvesting en W. Vliegen voor Publieke Werken.

Twee gemeentelijke diensten zijn net na de eeuwwisseling opgericht om de kwaliteit te beoordelen en de gemeentelijke woningbouwplannen van de grond te krijgen. In 1905 is de gemeentelijke dienst bouw- en woningtoezicht opgericht. Deze dienst zorgt er nog altijd voor dat de bouwverordening, voortvloeiend uit de Woningwet wordt nageleefd. De tweede dienst is de gemeentelijke Woningdienst, opgericht in 1915. Deze dienst heeft de gemeentelijke woningbouwplannen ontwikkelt. Hoofd van deze dienst was de socialist A. Keppler.

Het is A. Keppler geweest, die de tuindorp-idealén in Amsterdam heeft verdedigd en gepropageerd.

Belangrijke architecten voelden zich betrokken bij deze idealen en zagen de volkswoningbouw als belangrijke maatschappelijke taak. In Noord hebben J.C. van Epen, J. van der Pek, en H.P. Berlage belangrijke complexen arbeiderswoningen ontworpen. De twee laatstgenoemden hebben studies gemaakt over deze sociale opgave. De woningen, die overigens 'tegenstanders' in hogere uitvoering kent aan de overzijde van het IJ, zijn te karakteriseren als rationeel, zakelijk, sober en degelijk. Desondanks is er naar gestreefd het landelijke karakter te benadrukken door de materiaalkeuze, kleurgebruik en bijvoorbeeld landelijk geïnspireerde dakvormen. (zie hoofdstuk architectuur)

De tuindorpen idealen zijn overgewaaid uit Engeland. Aldaar schreef de grote inspirator Ebenezer Howard in 1902 zijn "Garden Cities of Tomorrow". Hij dacht zijn tuinsteden als losse woongebieden rond de stad te situeren, waardoor de stadsbewoners niet vervreemd zouden raken van de natuur. Het tuindorp Oostzaan benadert dit ideaal; op een afstand van vier kilometer staan geheel in laagbouw uitgevoerd de woningen met een eigen stukje grond voor het niet-bemiddelde stadsgezin.

Tijdens de bouw van dit tuindorp formeerde de gemeenteraad een tuinstadcommissie (1923), die een adviserende functie kreeg inzake nieuwe stedenbouwkundige uitbreidingen buiten Amsterdam.

In het verlengde van dit beleid ontstaan in Noord de tuindorpen Nieuwendam (1927) en Buiksloot (1931). In 1926 wankelt het tuindorpenbeleid.

De Woningdienst kreeg van Publieke Werken zware kritiek op het onplanmatig uitbreiden. De oplossing van dit probleem is gezocht in de oprichting van de dienst Stadsontwikkeling (1928), die zou resorteren onder Publieke werken. De Woningdienst is hierdoor zijn stedenbouwkundige taak kwijtgeraakt. Het tuindorpen-ideaal van A. Keppler en zijn volgelingen was hiermee ten einde.

3. Stedenbouwkundige aanleg van de tuindorpen in de Buiksloterham.

- Van der Pekbuurt
- Latherusbuurt
- Floradorp
- Disteldorp

3.1 Algemeen.

De Buiksloterham wordt aan de oostzijde begrensd door het Noordhollands kanaal, aan de zuid- en westzijde door het IJ en in het noorden door de Buiksloterdijk. Een groot deel van de Buiksloterham, ongeveer de helft van de oppervlakte is bestemd voor industriële doeleinden. Verder is een langwerpig terrein gelegen aan het Noordhollandskanaal (ten noorden van de Johan van Hasseltweg) ingericht als park, het Florapark genaamd.

Het industriegebied wordt van het woongebied gescheiden door het Buiksloterkanaal, Distelhaven en de Klapprozenweg. De ontsluiting van de industrieterreinen is gerealiseerd door de aanleg van een wegenstelsel en enkele kanalen. Deze zijn vanaf het IJ haaks gegraven, parallel aan het Johan van Hasseltkanaal. (Papaverkanaal, Johan van Hasseltkanaal en het Tolhuiskanaal). Het Johan van Hasseltkanaal, waarvan alleen de uiteinden zijn gegraven, is als trace nog herkenbaar. In het verlengde van het kanaal loopt de Johan van Hasseltweg. Deze weg en de aangrenzende terreinen (Mosveld) vormen een barrière tussen de twee woongebieden in de Buiksloterham. De weg is verhoogd gelegen en vormt een belangrijk verbindingselement tussen de woongebieden in het westelijke gedeelte (verbinding met de Zaanstreek) en de IJ-tunnel.

De noord-zuid-verbinding in de Buiksloterham - de verbinding met Buikslot en de Buiksloterdijk - wordt gevormd door de Van der Pekstraat en de Kamperfoelieweg. De Van der Pekstraat heeft door de bouw van de IJ-tunnel zijn functie verloren als verkeersader naar Amsterdam-centrum. Het is echter nog altijd de route naar de stad voor fietsers en bussen.

De oost-westverbinding over het Noordhollandskanaal is slechts mogelijk via de Johan van Hasseltweg, de Hagedoornweg en de Willem I- sluisen, laatstgenoemde alleen voor wandelgangers en fietsers.

3.2 Van der Pekbuurt. (1918-20; 1922-1926)

De Van der Pekbuurt wordt begrensd door de Ranonkelkade, de Distelweg, het Mosveld, de Wingerdweg, de Hagedoornweg en de Meidoornweg.

De plattegrond van de Van der Pekbuurt is planmatig van opzet en vertoont, ondanks de verschillende bouwfases nergens het karakter van een gegroeide plattegrond. Het gehele stedenbouwkundige plan tot aan de Hagedoornweg is door Van der Pek ontworpen.

Twee hoofdassen vertrekken vanaf het Mosplein in zuidelijke en oostelijke richting. Het zijn de van der Pekstraat en de Hagedoornweg. De Van der Pekstraat is de oorspronkelijke entree van Noord. Al het verkeer kwam vanaf de stad door deze straat. In de middenberm was een brede groenstrook aangelegd en ter weerszijden ervan twee verkeersstroken.

De dwars-as in de Van der Pekbuurt wordt gevormd door de Heimansweg, die haaks is geprojecteerd op de Van der Pekstraat. Ten oosten van de Van der Pekstraat is de plattegrond ter weerszijden van de Heimansweg symmetrisch uitgelegd.

Ten westen van de van der Pekstraat is de symmetrie verstoord tussen de Bremstraat, de Jasmijnstraat, Ranonkelkade en Heimansweg. In WO II is dit gebied door bombardementen getroffen en niet volgens het oude stratenpatroon herbouwd.

Centraal element in de stedenbouwkundige structuur is het Lupineplein, hoewel het plein geheel buiten de aan- en afvoerwegen van de buurt ligt en buurtvoorzieningen ter plaatse ontbreken.

Ten oosten van de Hagedoornweg lopen de straten vanaf het Mosplein in zuidoostelijke richting met het Gentiaanplein als centraal element.

De strook ten oosten van de Meidoornweg en de Wingerdweg en verder begrensd door de Buiksloterweg en de Varenweg is voor een deel in beslag genomen door het kloostercomplex van Kropholler. In het zuidelijke gedeelte is geen infrastructuur, omdat de terreinen lange tijd onbebouwd zijn gebleven voor de aanleg van de metro. Recentelijk is een gedeelte van deze gronden opgevuld met nieuwbouw. De discussie over de metro naar Noord is echter weer volop in gang.

3.3 De Latherusbuurt en Floradorp. (1928 - 1931).

De Latherusbuurt wordt begrensd door de Wingerdweg, het Mosveld, de Kamperfoelieweg en de Sneeuwbalstraat. Het Floradorp ligt noordelijk van de Sneeuwbalstraat/weg en wordt verder omsloten door de Kamperfoelieweg en de Floraweg.

De gehele structuur van de wijk wordt bepaald door de oost-west lopende straten, die zijn aangelegd in zig-zag vorm. (jukkenvorm) In de Latherusbuurt worden de jukken gevormd door het Mosveld, Berberisstraat, Ribesstraat, Hortensiastraat, Azaleastraat en Sneeuwbalstraat; in Floradorp zijn het de Dotterbloemstraat en de Pinksterbloemstraat. Op deze straten staan haaks de straten, die een geknikte vorm hebben, of een jukvorm, zoals de Latherusstraat of de Hazelaarstraat.

Andere vormkenmerken zijn de nagenoeg symmetrische uitleg ter weerszijden van de Heliotroopstraat en de volledige symmetrische uitleg ter weerszijden van de Andoornstraat.

Kleine pleinruimten bevinden zich verspreid over het gebied. Bij de Andoornstraat is deze ruimte ontstaan door verspringsing van de gevelwand en bij de Hortensiastraat heeft deze een hoefijzen-vorm.

3.4 Disteldorp.

Disteldorp is gebouwd als semipermanent dorp. De begrenzingen worden gevormd door de Distelkade, de Distelweg en de Ranonkelkade.

De plattegrond kent geen duidelijke hoofdstructuur. Een centraal element is de Distelweg, waar haaks de 'Distelstraten' op staan.

De plattegrond is gevarieerd uitgelegd en kenmerkend is de kleinschaligheid van het dorp. De sfeer is vergelijkbaar met het Vogeldorp.

4. De stedenbouwkundige aanleg van de tuindorpen in de Nieuwendammerham.

- Vogelbuurt
- Vogeldorp

4.1 Algemeen.

De noordzijde van de Nieuwendammerham wordt begrensd door de Buiksloterdijk, de Leeuwarderweg (die een knik maakt ter hoogte van de meest noordelijke punt van het Vogeldorp) en de Nieuwendammerdijk. De westgrens van de Nieuwendammerham ligt (ongeveer) ter hoogte van de Meeuwenlaan; het zijkanaal naar Nieuwendam vormt de meest oostelijke grens. De industrieterreinen zijn gescheiden van de Vogelbuurt door de Meeuwenlaan. Aan de westzijde grenst de Vogelbuurt aan de Adelaarsweg, waar achter respectievelijk de IJ-tunnel en het Noordhollandskanaal zijn gesitueerd. De woonwijk is geheel gebouwd op het grondgebied van de Volewijkenlanden. De industrieterreinen bevinden zich aan de IJ-zijde en de terreinen direct grenzend aan de Nieuwendammerdijk zijn ingericht als park, het zogenaamde 'Vliegenbos'.

Evenals in de Buiksloterham is een gedeelte van het Johan van Hasseltkanaal gegraven, aan deze zijde tot aan de Meeuwenlaan. Dit gedeelte wordt in 1990 gedempt ter realisering van een woonwijk. De Johan van Hasseltweg in het verlengde heeft een lokale functie als aansluiting op de IJ-tunnel.

Een apart onderdeel in de Nieuwendammerham is het Vogeldorp, dat gelegen is aan de noordzijde van het Johan van Hasseltkanaal. Van recente datum is de geheel nieuwe woonwijk ten zuiden van de Meeuwenlaan, waar zich de voormalige industrieterreinen van de Amsterdamsche Droogdok Maatschappij bevinden.

4.2 De Vogelbuurt (1911-23).

De Vogelbuurt wordt omgrensd door de Adelaarsweg en de Meeuwenlaan; het Vogeldorp door de Vogelkade, de Zamenhofstraat en de 6e Vogelstraat.

De plattegrond van de Vogelbuurt geeft een kleinschalig opgezette gevarieerde indruk. De plattegrond is opgebouwd uit drie centrale elementen en de pleinen met uitwaaierende straten, die in meer of mindere mate een symmetrische eenheid vormen. Het zijn afzonderlijke deelplannen die op elkaar aansluiten. Als gevolg hiervan heeft de plattegrond de indruk van een 'gegroeide' situatie. Afzonderlijk zijn te onderscheiden het gebied tussen Havikslaan en Johan van Hasseltweg (Zwanenplein, Koekoeksplein), het gebied ten noorden hiervan (Pluvierplein) en het woongebied ten zuiden van de Havikslaan (Spreeuwenpark, Kraaienplein).

Het Koekoeksplein met de Koekoeksstraat als centrale as vormt tezamen met de parallelstraten (Mezenstraat, Kwartelstraat) een stedenbouwkundige eenheid. Vanaf het Zwanenplein tot aan het Spreeuwenpark ontstaat er een 'legpuzzeleffect': verschillende vormen bouwblokken vullen het gebied.

Het stratenstelsel rond het Pluvierplein is geheel symmetrisch van opzet en als zodanig ook als één plan uitgevoerd. De Adelaarsweg en de bocht in de Meeuwenlaan bepalen de driehoekige vorm van deze wijk.

Naast de gebieden rond de pleinen vertoont de plattegrond ter hoogte van het Spreeuwenpark een geheel ander karakter. Ter weerszijden van de Sperwerlaan zijn onder een hoek van 90 graden een drietal straten uitgelegd.

4.3 Vogeldorp.

Vogeldorp is als semi-permanent dorp gebouwd in 1918-19. Het nooddorp ligt geïsoleerd aan de noordzijde van het Johan van Hasselkanaal en aan de andere zijde grenzend aan een volkstuinenpark. Het dorp is gebouwd op terreinen die bestemd waren voor de industrie. De stedenbouwkundige aanleg is eenvoudig. Centraal loopt de Lange Vogelstraat, die tweemaal onderbroken wordt door het Vogelplein en het Vogelplantsoen. Haaks op de Vogelstraat staan de Vogelstraten 1 t/m 6. Op verschillende punten zijn de uiteinden van de bouwblokken op de verdiepingen met elkaar verbonden, waardoor er een poort ontstaat. Deze zijn ontworpen om de bouwkosten te drukken. De smalle straten en de kleine woningen zijn uitgevoerd in houtbouw en geven het dorp een uniek landelijk karakter.

5. Bijzondere stedenbouwkundige waarden in de Buiksloterham en de Nieuwendammerham.

In Amsterdam-Noord is de stedenbouwkundige aanleg van de woongebieden tot in de jaren dertig in handen geweest van de gemeentelijke Woningdienst. De uitbreidingsplannen zijn voor een groot deel gebaseerd op het schetsmatige bestemmingsplan van Tellegen uit 1914. De verkregen autonomie ten aanzien van de stadsuitbreidingen kwam Keppler goed uit. De idealen van het tuindorp konden worden gerealiseerd doordat er goedkope grond voorhanden was. In stedenbouwkundig opzicht kon er bovendien door het ontbreken van een prestedelijke structuur een wegstelsel worden uitgelegd naar eigen inzicht. Dit betekende onder andere een ruime aanleg van de buurtplattegronden en veel bochtige straten, die het karakter van het tuindorp mede bepalen. De jukvorm bijvoorbeeld in de Latherusbuurt en Floradorp en de uitwaaierende stratenpatronen versterken het dorpskarakter. De enige uitzondering hierop vormt de toenmalige belangrijke doorgangsroute van het Centrum naar Noord, de Van der Pekstraat.

In Amsterdam-Noord is de gehele stedenbouwkundige aanleg gebaseerd op de uitleg van deelplannen, voornamelijk gerealiseerd door de verschillende woningbouwverenigingen - die ook het gedetailleerde stratenpatroon tekenden naar het hoofdmodel van het bestemmingsplan van Tellegen. - en de gemeentelijke Woningdienst. Een uitbreidingsplan voor Amsterdam-Noord was tot ver in de jaren twintig niet voorhanden. Achteraf bekeken is de uitleg van de woongebieden in Noord dan ook ongestructureerd te noemen. De infrastructuur laat verschillende knooppunten zien. Het Noordhollands kanaal als belangrijke noord-zuid barrière heeft niet meer dan drie overgangen, waarvan de laatste bij de IJdoornlaan van recente datum is. De de situering van de IJ-tunnel langs het Noordhollands kanaal is een invulling, die de

tuindorpen ongeschonden heeft gelaten. Eén minpunt moet genoemd worden, namelijk dat de IJ-tunnel het Volewijkspark heeft gedegradeerd tot geluidsbuffer. De Johan van Hasseltweg is de tweede barrière, die als aansluiting op de IJ-tunnel en de Klaprozenweg de tuindorpen van elkaar scheidt en esthetisch gezien een storend element is in het lage stadsbeeld.

In de Buiksloterham en de Nieuwendammerham zijn er verschillen in planmatigheid aan te wijzen. Planmatig zijn opgezet het Vogeldorp en de grootschalige woningbouwprojecten in de Buiksloterham. De structuur van de Nieuwendammerham is opgebouwd uit kleinere deelplannen en hierdoor is het voor te stellen als een gegroeide plattegrond. Een 'botsing' van twee 'woningbouwverenigingen' vindt bijvoorbeeld plaats ter hoogte van het Zwanenplein.

Kenmerkend voor de tuindorpen is de aanwezigheid van buurtpleinen in de afzonderlijke stedenbouwkundige eenheden. De pleinen vervullen een functie als ontmoetingsplaats

6. De architectuur van de tuindorpen in de Buiksloterham en de Nieuwendammerham.

De gemeenschappelijke noemer is de bouwhoogte van de complexen woningen, die in een gemeentelijke verordening is vastgelegd. Dit was voor de gemeentelijke Woningdienst de belangrijkste voorwaarde voor het ontstaan van de verschillende tuindorpen, die het gehele karakter van de Buiksloterham en de Nieuwendammerham bepalen.

Genoemde Woningdienst en verschillende woningbouwverenigingen hebben het merendeel van de woningen gebouwd. Slechts één bedrijf, de K.N.S.M., heeft voor haar werknemers eigen woningen gerealiseerd rond het Koekoeksplein.

De bouw van de tuindorpen is tot stand gekomen in twee bouwfases: de periode 1915-20 en 1929-30. Naast de tuindorpen-woningen staan er in de Buiksloterham kleine bakstenen arbeiderswoningen langs de Buiksloterdijk, die dateren uit de periode rond de eeuwwisseling. Verder de noodwoningendorpen Disteldorp en Vogeldorp. Langs de Meeuwenlaan staan enkele villa's uit de eerste kwart van de 20ste eeuw.

De sobere arbeiderswoningbouw in de Van der Pekbuurt vertoont veel parallellen met die van de Vogelbuurt. Er is in beide gebieden gewerkt met architectonische middelen, die variatie en karakter geven aan de laagbouw. De hoekaccenten bijvoorbeeld op belangrijke lokaties of de extra verdieping versterken het gevarieerde beeld. De verschillende dakvormen benadrukken eveneens het landelijke karakter van de tuindorpen.

Hoekaccenten vinden we bij de entree van de Van der Pekstraat, op de hoeken van de blokken in de Sijsjesstraat, aan het Zwanenplein., de Ganzenweg (23-35) en aan het uiteinde van de bouwblokken aan de Adelaarsweg. In het midden van de van der Pekstraat is een extra verdieping aangebracht en bij het Zwanenplein en de Ganzenweg is hetzelfde effect bereikt met een 'poort' en een verspringing in de kappen. Verspreid in de buurt zijn de lijsten doorbroken en puntgevels aangebracht.

Naast genoemde architectonische middelen, is er in de rangschikking van de huizen gewerkt met het open bouwblok. Een 'open' structuur is bijvoorbeeld aanwezig in beide nooddorpen en in de Hortensiastraat. In de Vogelbuurt zijn de stroken ter weerszijden van de Koekoeksstraat aan een zijde afgesloten door 'pothuisjes'.

Soms zijn de binnenterreinen bereikbaar via een poort, zoals bij de Sijsjesstraat, waar de binnenterreinen oorspronkelijk waren ingericht als gemeenschappelijke tuin. (tegenwoordig speelplaats) Een belangrijk onderdeel van de architectuur was het kleurgebruik. De toepassing van verschillende kleuren voor de kozijnen, deuren en lijsten had een sociale functie. De stadsbewoners moesten de gezelligheid van de buurt ervaren en tegelijkertijd benadrukten de kleuren het landelijke karakter. Eenzelfde functie hadden de smalle voortuintjes en de bloembakken, die onderdeel waren van het ontwerp.

6.1 Architectuurhistorische waarden.

Opmerkelijk is de kwaliteit van de woningbouwcomplexen, waarin duidelijk naar voren komt dat de verschillende architecten met 'idealén' hebben gewerkt aan een sociale opgave, de arbeiderswoningbouw gestalte te geven. Het resultaat is een combinatie van functionele ontwerpen - zowel in gevelontwerp als plattegrond - die passen in het tuindorpen-concept. In de totale uitvoering is er naar gestreefd 'te bouwen voor de arbeiders', waarin variatie in gevelontwerpen, kleurgebruik en 'bloembakken op de vensterbanken' tot de mogelijkheden behoorden.

De belangrijkste architectonische complexen zijn gelegen in de van der Pekbuurt, in de Latherusbuurt en het gebied rond het Zwanenplein.

De architectuur in de Van der Pekbuurt is de eerste permanente gemeentelijke woningbouw in de Buiksloterham. Zowel het stedenbouwkundig plan, als de architectuur is ontworpen door Van der Pek, overigens met een bijdrage van J.C. van Epen. De gehele buurt is een goed voorbeeld van repetitiebouw ten behoeve van kostenbesparing. Opvallend is de sobere uitvoering van de gevels met als kenmerkend detail de uitbouw van de portieken, die oorspronkelijk met pannen waren belegd. Het entree van Noord begint bij de geaccentueerde hoekoplossingen van de Van der Pekstraat. Deze gevelwand wordt om onverklaarbare redenen niet afgesloten aan het einde van de straat, waar deze in laagbouw uitkomt op het Mosplein.

Aan het einde van de Hagedoornweg ligt het kloostercomplex St. Rita (1921-26). De architect A.J. Kropholler heeft de gebouwen vormgegeven in de vroeg-Berlagiaanse stijl. De kapel van het klooster bevindt zich geheel in de oorspronkelijke staat.

De architectuur van de semi-permanente nooddorpen Disteldorp en Vogeldorp straalt een landelijk karakter uit. Het dorpse karakter wordt ingegeven door het ontbreken van een verdieping en de toepassing van houten onderdelen, onder andere zichtbaar in de kap en de poorten, die de bouwblokken met elkaar verbinden.

In de Latherusbuurt is de architectuur gevarieerd, omdat de woningbouwverenigingen en de G.W.D. met verschillende architecten hebben gewerkt. Uit de eerste bouwfase dateren de noordelijk van het Mosveld gelegen bouwblokken van de architect Willem Noorlander uit 1919. De architectuur is goed gedetailleerd met een verwijzing naar landelijke invloeden en de Amsterdamse School.

De bebouwing in de Hortensiastraat dateert uit de jaren 1929-30 en is door de G.W.D. in het kader van de grote krotopruijing in de stad in Noord gerealiseerd. Kenmerkend is weer het tuindorpenkarakter van de wijk en de aandacht voor details, zoals de geaccentueerde dakvorm, bijvoorbeeld op belangrijke hoeken stijl daken. De geleding van de straat bestaat uit korte rijtjes van twee of vier woningen -strokenbouw- en in het midden van de straat een hoefijzer vormige aaneenschakeling van in laagbouw uitgevoerde woningen. De hoekwoningen in de straat hebben aan het uiteinde half open/gesloten luifels. Deze woningen krijgen doordat ze geheel los staan het karakter van villabouw. Sfeerbepalend is de materiaalkeuze, zoals de oranje kleur van de baksteen. (recentelijk schoongemaakt)

In de Vogelbuurt is de architectuur rond het Zwanenplein gevarieerd en met aandacht voor detail ontworpen.

Als een van de eersten kreeg H.P. Berlage in 1910 een opdracht de A.W.V. voor het ontwerpen van twee woonblokken in de Volewijk, gelegen tussen het Spreeuwenpark en de Havikslaan, later gevolgd door nog twee woonblokken, gelegen tussen de Havikslaan en de Sijsjesstraat. Hij werd hierin bijgestaan door J. C. van Epen. Het resultaat is een complex sober uitgevoerde woningen, waarin de begrippen functionaliteit en rationalisme centraal staan. De architectuur is echter geenszins saai te noemen. Belangrijk zijn ook de ontwikkelingen van de plattegronden van de woningen.

Een tweede omvangrijk complex met stedenbouwkundige en architectuurhistorische waarden is gebouwd in opdracht van 'Eigen Haard'. Jan Gratama, van de architectencombinatie Gratama & Versteeg, heeft de zes blokken woningen ter weerszijden van de Koekoeksstraat ontworpen. (Specht-, Koekoek-, Mezen-, Kievit- en Kanariestraat)

Gratama heeft getracht de architectuur te doen aansluiten bij 'het leven van de arbeiders'. De daken zijn te vergelijken met het Noordhollandse boerderij-type. Het landelijk leven is aangereikt door het gebruik van kleur in de gevels, helaas niet meer aanwezig. Eentonigheid is voor de arbeiders niet goed, zo stelt Gratama. In het interieur is in de mooie kamer alvast een hoekbank gemaakt.....

De 'Patrimonium'-complexen aan het Zwanenplein zijn als uitzondering op het sobere type tuindorpenhuis, gevarieerd door het gebruik van ornament - bijvoorbeeld in het metselwerk - en geaccentueerde middenrisalieten - uitgevoerd als torenachtige uitbouwen. Gevelstenen met teksten sieren de gevels. Deze architectuur staat op naam van T. Kuipers en A. Ingwersen. Eenzelfde gevelbehandeling zien we bij het complex aan de Ganzenweg, Putterstraat, Sijsjesstraat en Zwanenplein, van dezelfde architectencombinatie. (Patrimonium 1918) Van dezelfde architecten dateert de gevelwand achter het Zwanenplein langs de Adelaarsweg, uitgevoerd in de Amsterdamse Schoolstijl.

Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat nagenoeg alle complexen woningen in de tuindorpen goed en degelijk zijn ontworpen en waarin tevens is beantwoord aan de sociale gedachte, te bouwen voor de arbeidersklasse. Een stijl, die refereert naar het landelijke leven.

7. Naoorlogse stedenbouwkundige ontwikkelingen.

In WO II werd aanzienlijke schade toegebracht aan het woningenbestand in Amsterdam-Noord. Bombardementen troffen de Van der Pekbuurt, Asterdorp en tuindorp Oostzaan; het waren uiteraard de gebieden gelegen in de nabijheid van de havens en de industrieën. De schade werd hersteld, waarbij de grootste ingrepen plaatsvonden in het westelijk gedeelte van de Van der Pekbuurt, dat volgens een ander stratenpatroon werd herbouwd. Van Asterdorp resteert alleen nog het poortgebouw.

Waren de vooroorlogse plannen in het (A)lgemeen (U)itbreidings (P)lan voor Noord niet anders dan het afremmen van de stedelijke ontwikkelingen, aangegeven door het graven van een boogkanaal om Noord heen, na de oorlog werden er geheel nieuwe stedenbouwkundige plannen daadwerkelijk uitgevoerd. In het begin van de jaren vijftig onderging het tuindorp Oostzaan aanzienlijke uitbreidingen (Tutti-Frutti-dorp, Dierenriembuurt). In de jaren '60 en '80 kregen de plannen een grootschalig karakter met drie nieuwe tuinsteden: Nieuwendam, Banne Buiksloot I en Buikslotermeer. Vervolgens verrezen in Noord de Oostzanerwerf en Kadoelen, de beroemde Molenwijk en Tuinstad Banne Buiksloot II. Belangrijke naoorlogse stedenbouwkundige ingrepen voor het gebied 'Oud-Noord' waren de aanleg van de IJ-tunnel en de Johan van Hasseltweg.

8. Literatuur.

- AMSTERDAM, stadsontwikkeling, volkshuisvesting, Amsterdam 1975.
- DELHEZ, C.F., 'De huisvesting van ontoelaatbare gezinnen', Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw, 2(1928), 25-36.
- BLIJSTRA, R., 'Amsterdam-Noord', Ons Amsterdam (1987), 181-187.
- BLIJSTRA, R., 'Amsterdam-Noord', Ons Amsterdam (1987), 220-224.
- BLIJSTRA, R., 'Noord langs het Noordhollandsch kanaal', Ons Amsterdam, (1980), 90-94.
- DON, P., Kunstreisboek Noord-Holland, 8e druk, 1987.
- GROEN, J.A., 'Nieuwendam', Ons Amsterdam, 13(1961), 60-63.
- JANSEN, L., 'Geschiedenis van Amsterdam-Noord', Ons Amsterdam, 14(1962), 354-359.
- JANSEN, L., 'Geschiedenis van Amsterdam-Noord', Ons Amsterdam, 15(1963), 42-44.
- JANSEN, L., 'De geschiedenis van de Buiksloterham', Ons Amsterdam, 19 (1967), 146-150.
- JANSEN, L., 'De geschiedenis van de Buikslöotermeer', Ons Amsterdam, 17(1965), 266-267.
- J.P.M., 'Woningbouw in voormalig Nieuwendam', Bouwkundig Weekblad, (1926), 316-322.
- KEPPLER, A., 'De ervaring met het tuindorp Oostzaan', Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw, 3(1924), 53-59.
- KUIPERS, M.C. 'Voorafgaand betonexperiment in Tuindorp Oostzaan', Bouwen in beton, experimenten in de volkshuisvesting voor 1940, 's-Gravenhage 1987.
- MONUMENTENWERK GROEP Amsterdam-Noord, Verschillende artikels uit het stadsblad Amsterdam-Noord.
- OTTENS, E., Ik moet naar een kleinere woning omzien, Amsterdam 1975.
- POT, W., 'Buiksloot, sinds 1921: Amsterdam', Ons Amsterdam, 3(1900), 244-246.
- RIKKERT, A.J.A., 'Tuindorp "Het blauwe zand"', Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw, (1932), 115-118.
- SPEK, E., De woongebieden van Amsterdam Oud-Noord, Skriptie U.v.A.
- STOKROOS, M., 'NOTA's ten behoeve van de bestemmingsplannen Floraweg en Nieuwendam-Zuid', BMZ-Amsterdam.

9. Kaartmateriaal

1. CONDET, J.C., Particuliere kaart van Amstellandt of het omleggende van Amsteldam, Muyden, Weesp, Naarden &, 1749.
2. BERGER, L., en M., Kaart van Waterland, 1760.
3. MOL, P., "Nieuwe kaart van de wijdberoemde koopstat Amsteldam met deselfs gebied; beneevens alle de plaisante weegen en paden buiten de stat, als naa Diemen, de geheele Diemer Meer, als meede naa Slooterdijk en den Overtoom", kopergravure 1770. Kadastrale kaart 1760.
4. KUYPER, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1869, gemeente Amsterdam, 1866.
5. KUYPER, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland, 1869, gemeente Buiksloot.
6. Topografische kaart 1892.
7. Publieke Werken 1900. Buiksloterham-polder.
8. Publieke Werken 1928. Amsterdam-Noord.
9. Publieke Werken 1974. Oud-Noord.
- 10 Grote provincie-atlas Noord-Holland, Groningen 1988, Amsterdam-Noord.